

*Nieświadomy komizm
w języku tłumaczeń Biblii.
Na marginesie czeskiego „nowego stylu
biblijnego”**

JOSEF BARTOŇ**

1. Wstęp: nowoczesny czeski przekład biblijny
a czeski nowy styl biblijny

W niniejszym artykule chciałbym się podzielić kilkoma uwagami na temat czeskiego *nowego stylu biblijnego*. W odróżnieniu od Polski w Czechach zjawisko współczesnego stylu/języka biblijnego wciąż jest mało zbadane, to temat stosunkowo rzadko podejmowany przez naukowców. Jednak mamy dużo materiału badawczego: nowoczesny czeski przekład biblijny powstał u nas na początku XX wieku (*nowoczesny* oznacza tu wyraźny dystans do wcześniejszej biblijnej pracy przekładowej). Od tego czasu sporządzono

---

* Artykuł powstał w ramach projektu Uniwersytetu Karola w Pradze PROGRES Q01.

** <https://orcid.org/0000-0001-5159-0520>, Uniwersytet Karola, Praga, Czechy, barton@ktf.cuni.cz

i opublikowano szesnaście przekładów Nowego Testamentu i dziesięć przekładów Starego Testamentu (a tym samym – dziewięć nowych kompletnych Biblii), których liczne wydania były poddawane rewizjom. Język czeski jest więc bogaty w nowoczesne przekłady tekstów biblijnych¹.

W Czechach do tej pory nie została opracowana monografia syntetyzująca zagadnienia *starego stylu biblijnego* (tj. tradycyjnego języka biblijnego) i jego rozwoju – chociaż bogata historia dawnych czeskich przekładów (pierwsza kompletna czeska Biblia została ukończona już około połowy XIV wieku) jest bardzo dobrze opisana (z wyjątkiem okresu końca XVIII i XIX wieku)². Informacje dotyczące strony stylistycznej tłumaczeń rozproszone są po wielu pracach o różnym badawczym ukierunkowaniu. Problem *nowego stylu biblijnego* (czy nowoczesnego języka biblijnego) jest jednak o wiele rzadziej podejmowany przez badaczy już choćby dlatego, że nie zostały jeszcze w całości szczegółowo opracowane dzieje nowoczesnego czeskiego przekładu biblijnego³. Mimo to można wyróżnić kilka ogólnych cech *nowego stylu biblijnego*, ujawniających się podczas lektury nowych przekładów – w zasadzie bez względu na ich typ i rodzaj (zob. Bartoń 2013b: 237–242):

1. język tekstów jest zazwyczaj stylistycznie niwelowany, nieemocjonalny, techniczny, „szary” (do pewnego stopnia można tu mówić o bliskości ze stylem naukowym i administracyjnym);

2. w tekstach miejscami pojawiają się elementy wyraźnie wyższego stylu, książkowe lub przestarzałe;

3. zauważalne są elementy naśladowujące, na różnych poziomach językowych (głównie syntaksy i frazeologii), strukturę oryginału (semityzmy, greczyzmy, łacynizmy);

4. można dostrzec również elementy z niższego rejestru (kolokwialne), nieraz w sąsiedztwie rejestrów przeciwstawnych (wysokich, książkowych).

Wyznaczniki zawarte w punktach 2. i 3. są najprawdopodobniej dziedzictwem *starego stylu biblijnego*, natomiast te opisane w punktach 1. i szcze-

---

¹ W polskim środowisku nowoczesne czeskie przekłady biblijne przedstawiono w artykule: Bartoń 2016.

² Podstawową monografią przedstawiającą historię czeskiego przekładu biblijnego, od jego początku do XVIII wieku, jest książka slawisty Vladimira Kyasa, ukończona i wydana po jego śmierci przez grupę bohemistów (Kyas 1997).

³ Jak dotąd mamy do dyspozycji dwie dość obszerne książki poświęcone jedenastu czeskim przekładom Nowego Testamentu, które powstały od początku XX wieku do 1989 roku (Bartoń 2009; Bartoń 2013a).

gólnie 4. są charakterystyczne dla *nowego stylu biblijnego*. Język nowych przekładów biblijnych jest więc niejednorodny, heterogeniczny, jakby „rozczochrany”, odznacza się wewnętrzną kontrastowością, skrajnym nacechowaniem różnego typu. W niniejszym opracowaniu omówimy jeden szczególnie aspekt tego nacechowania.

2. Przykłady komizmu w nowoczesnych Bibliach czeskich

Przejdźmy teraz do właściwego tematu artykułu. Skupimy się na jednym wybranym zjawisku, które może wydawać się kuriozalne. Zastanowimy się nad kilkoma konkretnymi przypadkami komizmu w różnych nowoczesnych przekładach biblijnych, w których specyficzne użycie środków języka docelowego (w tym przypadku czeszczyzny) może wzbudzić u odbiorcy *efekt komiczny* – zdecydowanie niezaplanowany przez twórcę przekładu (a tym bardziej przez autora oryginału).

Komizm to zjawisko, którego ogólnie twórcy tekstów z sakralnej sfery komunikacyjnej starają się unikać ze względu na obawę, że w bliskim kontakcie z sakralnością łatwo może spowodować jej znieważenie. W środowisku czeskim jedną z przyczyn, dla której na początku XX wieku doszło do przełomowej zmiany w sposobie tłumaczenia Biblii i w postaci czeskiego języka biblijnego (najpierw po stronie katolickiej, a nieco później także u protestantów), był właśnie fakt, że niektóre konkretne wyrazy, pojawiające się z wysoką częstotliwością albo w eksponowanych w tekstach miejscach, w ciągu lat zyskały absurdalny, komiczny charakter. Jako przykład może posłużyć słowo *děvka* – które pierwotnie znaczyło ‘służącą, dziewczynę pomagającą w gospodarstwie’, ale w pospolitej czeszczyźnie mówionej końca XIX wieku używane było już tylko w znaczeniu ‘ prostytutka’, z zabarwieniem grubiaństwa (jak polskie *dziwka*). Podobnie stary wyraz *ostríhati* w znaczeniu ‘ochronić’ (por. pol. *strzec*) zniknął z żywego języka – a przeciętny słuchacz znał już tylko homonim (z inną etymologią) *ostríhati*, oznaczający ‘nożyczkami skrócić (włosy, brodę)’ (por. pol. *strzyć*). Z tego powodu często występujące w psalmach zdania typu *ostríhej mne, Hospodine* (rozumiane jako: „obetnij mnie, Panie; ostrzyż mnie, Gospodzinie”) wywoływały u słuchaczy czy czytelników uśmiech lub nawet śmiech.

W niniejszym artykule postaramy się więc o interpretację czterech miejsc w nowoczesnych czeskich przekładach biblijnych, które są takim komizmem

obciążone. Prezentowane przykłady zostały wybrane z czterech nowoczesnych tłumaczeń Biblii, cieszących się największym autorytetem w kościołach lub też najbardziej rozpowszechnionych w Czechach⁴. Ograniczymy się przy tym jedynie do warstwy leksykalno-frazeologicznej.

2.1. Biblia Czeska (Jan Ladislav Sýkora): Mt 9, 16 *a povstane díra horší*

Pierwszy przykład komizmu pochodzi z nowotestamentowego tłumaczenia autorstwa katolickiego profesora biblistyki na Uniwersytecie Karola – Jana Ladislava Sýkory (1852–1928). Jego dzieło jest znaczące z tego względu, że rozpoczyna zjawisko *nowoczesnego czeskiego przekładu biblijnego* (Nowy Testament w I wydaniu został opublikowany w dwóch tomach w latach 1909–1914). Prestiż Nowego Testamentu Sýkory został wzmocniony przez fakt, że po drobnej rewizji autora wszedł (wraz z nowym tłumaczeniem Starego Testamentu autorstwa ołomunieckiego biblisty Jana Hejčla) w skład pierwszej kompletnej nowoczesnej Biblii katolickiej (Biblia Czeska 1917–1925). Obaj jej autorzy wyraźnie odeszli od Biblii „starego typu” (ostatnią z nich była Biblia Świętojańska 1888–1889), zapoczątkowali nowy sposób pracy z oryginałem (oprócz tradycyjnej Wulgaty do tłumaczenia użyte zostały nowoczesne krytyczne edycje tekstów w językach oryginalnych) oraz dokonali rozległej modernizacji języka czeskiego.

W tekście Sýkory znajdujemy także nowe tłumaczenie znanego fragmentu Nowego Testamentu (Mt 9, 16), w którym Jezus mówi, że nie należy przy-szywać łąty z nowego materiału do starego ubrania, ponieważ ta się oberwie i zrobi się jeszcze większa dziura. Sýkora ten tekst (gr. *καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται* / Włg. *et peior scissura fit*) tłumaczy następująco: *a povstane díra horší*⁵ (w polskiej Biblii Tysiąclecia⁶ czytamy: *i gorsze robi się przedarcie*). Poprzednia katolicka Biblia Świętojańska zawierała natomiast sformułowanie:

---

⁴ Wśród szesnastu kompletnych czeskich nowoczesnych przekładów Nowego Testamentu znajdują się również takie, które można określić jako niestandardowe z punktu widzenia translatoryki i stylistyki (i mające całkiem marginalne znaczenie), z których jednak nie skorzystałem. Nasze przykłady nie pochodzą ani z dosłownych przekładów „typu studyjnego”, ani też z tekstów graniczących z parafrazą.

⁵ Tożsame brzmienie występuje również w paralelnym miejscu Mk 2, 21.

⁶ Cytujemy za IV wydaniem z 1990 roku; w artykule używamy skrótu BT.

*a tak horší bývá roztrhnuti*⁷. Komizm ujawnia się w nowym tekście dzięki użyciu czasownika *powstati* w znaczeniu ‘powstać, zrobić się, pojawić się’. Słowo to jest bowiem wyraźnie stylistycznie nacechowane. W czasie opublikowania tekstu należało już do stylu wysokiego, a nawet stylu książkowego, co następnie umacniało się jeszcze w następnych czterech dziesięcioleciach, kiedy Biblia Czeska Sýkory i Hejčla była uznawana za najważniejszy tekst katolicki (kolejna czeska Biblia katolicka ukazała się na przełomie lat 50. i 60. XX wieku). W bliskim połączeniu z rzeczownikiem *díra* (‘dziura’), które z jednej strony należy do niskiego rejestru stylistycznego, z drugiej zaś w danym kontekście oznacza banalny element codziennej rzeczywistości, dochodzi do znacznego kontrastu, który ma w sobie silny potencjał efektu komicznego. Na zakończenie pozostaje dodać, że zwrot *powstane díra* nie występuje już w żadnych kolejnych czeskich przekładach nowotestamentowych⁸.

2.2. Czeski Przekład Ekumeniczny: Łk 13, 7 *Vytni jej!*

Drugi przykład pochodzi z Czeskiego Przekładu Ekumenicznego (ČEP⁹), który powstał w latach 1961–1979 i do dziś jest najbardziej znaczącym nowoczesnym czeskim przekładem biblijnym (i mimo że nie został wprowadzony do katolickich lekcjonarzy, także katolicy używają go najczęściej do lektury prywatnej). Głównymi twórcami tego dzieła byli akademicy bibliści z trzech wydziałów teologicznych (ewangelickiego, czechosłowackiego husyckiego oraz katolickiego). Grupa tłumacząca Stary Testament starała się o większą dosłowność przekładu, kładła nacisk na jednolitość znaczących wyrazów (terminów). Grupa nowotestamentowa inspirowała się z kolei translato logicznym podejściem do tradycji czeskiego strukturalizmu (Jiří Levý 1926–1967) oraz tzw. *ekwiwalencją dynamiczną* Eugene’a A. Nidy (1914–2011) i jego szkoły. Tłumacze Nowego Testamentu, ogólnie ujmując, używają nowoczesnej literackiej czeszczyzny. Zdecydowali jednak, że w niektórych pasażach (cytatach

⁷ W I wydaniu Nowego Testamentu (cztery Ewangelie zostały opublikowane w 1909 roku) Sýkora tłumaczył w Mt 9, 16 *a stal by se horší roztržek* (przy użyciu dziwnego, rzadko używanego wyrazu *roztržek* ‘rozdarcie’); w paralelnym miejscu Mk 2, 21 był już jednak zwrot *a povstane díra větší*.

⁸ Inne rozwiązanie (w zasadzie stylistycznie neutralne) pojawia się już w Nowym Testamencie z lat 1933/1934 (jest to tekst Sýkora–Hejčl, tj. rewizja przekładu Sýkory przeprowadzona przez Jana Hejčla, która bezpośrednio i dość ściśle nawiązuje do tekstu Sýkory): *a díra bude horší* (w paralelnym miejscu Mk 2, 21: *a vznikne díra horší*).

⁹ W artykule używamy skrótu ČEP (cz. *Český ekumenický překlad*).

i aluzjach ze Starego Testamentu, tekstach hymnicznych typu *Magnificat*, niektórych sentencjach Jezusa Chrystusa itp.) będą korzystać także z elementów starszego języka biblijnego (często z XVI-wiecznej Biblii Kralickiej), mimo że czeskie przekłady Nowego Testamentu, powstałe między 1900 a 1960 rokiem (tj. przed ČEP), miejscami charakteryzowały się językiem potocznym. Tłumacze ČEP chcieli w ten sposób zwrócić uwagę na to, że (cytuję autorów tłumaczenia) „niektóre części [...] brzmiały uroczyście i archaicznie już w czasach powstania poszczególnych pism nowotestamentowych”¹⁰.

Nasz przykład (Łk 13, 7) pochodzi z Jezusowej przypowieści o tym, jak właściciel winnicy stwierdza, że rosnące w niej drzewo figowe znów nie przyniosło owoców, i mówi do hodowcy winorośli: *Vytni jej! Proč má kazit i tu zemi?* (BT: *Wytnij je: po co jeszcze ziemię wyjaławia?*). Stylistycznie problematyczny jest zwrot *vytni jej* (gr. *ἐκκοψον [οὖν] αὐτήν* – Włg. *succide ergo illam*), który tłumacze przenieśli tutaj z języka starszych czeskich Biblii (*vytniž jej* znajdujemy w Biblii Kralickiej i Biblii Świętojańskiej, podczas gdy pierwszy nowoczesny przekład Sýkory zawierał zwrot *vykopej ho* ‘wykop go’). Czasownik *vytít/vytnout* w znaczeniu ‘wyciąć (siekierą)’ był bowiem już w czasach powstania przekładu bardzo archaiczny. Z kontekstu (dialog dwóch mężczyzn w winnicy) na pewno nie wynika, że pasaż powinien brzmieć *uroczyście i archaicznie*. Dochodzi tu więc do wielkiej stylistycznej dysharmonii: patetyczny wyraz został użyty w całkiem potocznym kontekście (ścięcie drzewa); zarazem także forma zaimka *jej* jest w zasadzie podniosła i nie pasuje do wskazywania na nie-osobę, w naszym przypadku – na nieplodne drzewo figowe. Wspomniana dysharmonia stylistyczna może więc łatwo wywołać u odbiorcy zaskoczenie i wrażenie śmieszności. Tym bardziej, że jedynym przykładowym użyciem omawianego czasownika w stronie czynnej (*vytnout/vytít*), spotykany w nowoczesnej czeszczyźnie (i to całkiem powszechnie w wypowiedzi ustnej), jest humorystyczny związek frazeologiczny *vytnout někomu poliček/facku* (por. starsze polskie: „wyciąć komu policzek, dać komuś pogębek”, nowsze: „wymierzyć policzek”).

Użycie zwrotu *vytni jej* może wynikać najprawdopodobniej z automatycznego (nieuświadomionego) silnego wpływu tekstu Biblii Kralickiej na niekatolickich twórców ČEP. Teoretycznie w wybraniu archaicznego zwrotu swoją rolę mógł odegrać też fakt, że występuje on także w dwóch nowoczesnych

---

¹⁰ Zob. przedmowę do pierwszego wydania Ewangelii ČEP z 1973 roku.

przekładach katolickich Nowego Testamentu z czasu przed ČEP¹¹ (jednak istotny Nowy Testament ewangelika Františka Žilky z 1933 roku zawiera nowocześniejszy czasownik *vysekni*, tak samo kolejne trzy katolickie przekłady Nowego Testamentu¹²; inny wariant jednego z tych katolickich Nowych Testamentów zawiera *skácej ho* ‘zetnij go’¹³). Na zakończenie warto dodać, że prawie jako skrzydlate słowa funkcjonują – przynajmniej w środowisku chrześcijańskim – inne ewangeliczne słowa Jezusa (a także Jana Chrzciciela), zawierające omawiany archaiczny czasownik w stronie biernej: *každý strom, který nenese dobré ovoce, bude vyřat a hosen do ohně* (BT: *každé więc drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, będzie wycięte i w ogień wrzucone*). Ponieważ sentencja ta jest w znacznej mierze zakorzeniona w tekstach Nowego Testamentu (właśnie z zachowaniem formy *bude vyřat*)¹⁴, mogła zapewne także wpłynąć (bez względu na to, czy twórcy ČEP byli tego świadomi czy nie) na użycie stylistycznie problematycznej formy czynnej *vytni*.

A jakie są dalsze losy zwrotu *vytni jej?* Pojawia się on jeszcze w dwóch niedawnych bardzo dosłownych przekładach całej Biblii „typu studyjnego”¹⁵ i można założyć, że jest to spowodowane wpływem ČEP.

2.3. Katolicki tekst liturgiczny (Václav Bogner): Ap 2, 7

Kdo má ucho, ať poslouchá

W czasach wprowadzania języka narodowego do liturgii katolickiej (na przełomie lat 60. i 70. XX wieku) biblista Václav Bogner (1911–1988)¹⁶ został wyznaczony przez biskupów do przygotowania (wraz z grupą współpracowników) perykop liturgicznych w języku czeskim. Teksty starotestamentowe

¹¹ Nowy Testament Sýkora–Hejčl (1933/1934; por. wyżej przypis 9) i nawiązujący do niego Nowy Testament w przekładzie Rudolfa Cola (1947).

¹² Przekład Pavla Škrabala (1948), nawiązujący do niego, powstały za granicą, (rzymski) tekst Pavel Škrabal – Ondřej Petrů (1951/1954/1955) i pierwsza (rzymska) wersja też powstałego za granicą przekładu Nowego Testamentu Ondřeja Petrů (1969).

¹³ Druga (wiedeńska) wersja powstałego za granicą Nowego Testamentu Ondřeja Petrů (1970).

¹⁴ W ten sposób pojawia się w grupie nowoczesnych czeskich przekładów Nowego Testamentu.

¹⁵ Chodzi o *Český studijní překlad* (2009; Nowy Testament wyszedł po raz pierwszy w 1994 roku) powstały w środowisku ewangelikalnym, i *Pavlikův studijní překlad* (2014; Nowy Testament wyszedł po raz pierwszy w 1995 roku); jego autorem był „bezwyznaniowy chrześcijanin” Miloš Pavlík.

¹⁶ Bogner uczył na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Karola w Pradze do 1950 roku, kiedy to odszedł z Wydziału, ponieważ wydawał mu się zbyt uległy reżimowi komunistycznemu.

wziął on ze swojego własnego przekładu, nad którym już wcześniej pracował, natomiast lekcje nowotestamentowe powstały poprzez opracowanie Nowego Testamentu, charakteryzującego się wyraźną modernizacją języka i odejściem od dosłowności, autorstwa wygnańca Ondřeja M. Petru (I wydanie opublikowano w Rzymie w 1969 roku). Tłumacz nie zdążył dokończyć całości Starego Testamentu, ponieważ zmarł w 1988 roku. Cały Nowy Testament w brzmieniu Bognera ukazał się drukiem wielokrotnie (po raz pierwszy – w 1989 roku). Mimo że nie mamy do dyspozycji całej Biblii Bognera¹⁷, jego tłumaczenie ma wielkie znaczenie w większościowym Kościele katolickim, ponieważ w latach 70. zostało ono przyjęte do lekcjonarzy mszalnych.

Nasz trzeci przykład pochodzi z księgi Apokalipsy, gdzie w drugim i trzecim rozdziale, łącznie siedem razy (Ap 2,7.11.17.29; 3,6.13.22), rozbrzmiewa wezwanie do uważnego słuchania, które w przekładzie liturgicznym brzmi następująco: *Kdo má ucho, at' poslouchá, co říká Duch církevním obcím* (BT: *Kto ma uszy, niechaj posłyszý, co mówni Duch do kósciolów*). Elementem, który u słuchaczy wywoła śmiech, jest liczba pojedyncza rzeczownika *ucho*, chociaż właśnie liczba pojedyncza znajduje się także w oryginale greckim i w łacińskiej Wulgacie (gr. *ὁ ἕχων οὖς ἀκουσάτω* – Wlg. *qui habet aurem audiat*¹⁸). Przyczyną komizmu jest to, że w języku czeskim do metonimicznego nazwania *sluchu* zwyczajowo używa się nie jednego ucha, ale dwojga uszu. Co więcej, dla tego parzystego narządu utrzymała się (podobnie jak w innych językach słowiańskich) stara, specyficzna, pierwotnie w liczbie podwójnej, forma *uši*. Poza tym język czeski dysponuje dość często używanym frazeologizmem biblijnym *kdo má uši k slyšení, at' poslouchá* („kto ma uszy do słuchania, niechaj słuha”), który pochodzi ze znanych fragmentów ewangelicznych. Ten zakorzeniony biblicyzm podkreśla poczucie niezwykłości użycia singularis *ucho* w danym kontekście i wywołuje u odbiorcy poczucie niestosowności „fałszywego biblicyzmu”. Powoduje u niego komiczne wyobrażenie, że ktoś miałby używać do uważnego przyjmowania istotnego komunikatu tylko jednego ucha, ponieważ drugiego bądź nie ma, bądź je w jakiś sposób pozostawia „wyłączone”.

¹⁷ Współcześnie grupa katolickich biblistów i filologów pracuje nad całkowitą rewizją istniejących tekstów oraz nad uzupełnieniem brakujących części przekładu.

¹⁸ Bogner przy przekładzie korzystał z łacińskiej Neowulgaty, ta jednak ma tutaj identyczne brzmienie jak Wulgata.

Historia tego rozwiązania przekładowego zaskakuje – mimo że jest ono dosłowne, brzmi nietypowo. Już w Biblii Kralickiej znajduje się naturalna forma *uši*, katolicka Biblia Świjałoańska zawiera jednak dosłowne *ucho*¹⁹. Z nowoczesnych nowotestamentowych przekładoww wszystkie teksty powstałe przed ČEP mają singularis, z wyjątkiem wersji jednego katolickiego tłumaczenia Nowego Testamentu²⁰. ČEP wprowadza liczbę mnogą, która potem już ma przewagę – liczbę pojedynczą znajdujemy tylko w trzech nowszych tłumaczeniach (uznawanych za dosłowne)²¹.

2.4. Biblia XXI wieku: Mt 10, 10 *Neberte si s sebou [...]* *náhradní košile*

Po ostatni, czwarty przykład sięgnąłem do niedawnego tłumaczenia zatytułowanego *Biblia – překlad XXI wieku* (B 21²²; 2009). Powstawało ono przez ponad piętnaście lat²³ w środowisku ewangelikalnym. Głównymi twórcami przekładu są kaznodzieja i biblista Alexandr Flek oraz lingwista-tłumacz Jiří Hedánek. Nad przekładem pracowało również kilka innych osób (także bohemiści). B 21 chce być (cytuję autorów tłumaczenia) „potocznym, «zwyczajnym» przekładem Pisma dla współczesnego pokolenia, czyli przekładem, o ile to możliwe, w powszechnej czeszczyźnie literackiej początku XXI wieku” (Flek 2009: 157); metodologicznie czerpie on z teorii przekładu Eugene’a A. Nidy. Tekst B 21 rozpowszechnił się bardzo szybko nie tylko ze względu na swą świeżość językową, ale także dzięki okolicznościom zewnętrznym (celowy marketing i łatwa dostępność). Dziś jest prawdopodobnie drugim najbardziej znanym przekładem po ČEP.

¹⁹ Zgodnie z katolicką „klasyczną” barokową Biblią Świjałoańską (NT 1677, ST 1712/1715).

²⁰ Nowy Testament w przekładzie Rudolfa Cola z 1947 roku; wydanie z 1961 roku, dopracowane przez autora, ma już znowu liczbę pojedynczą *ucho*.

²¹ Chodzi o tłumaczenie o charakterze niestandardowym *Nový Kovenant* (2000) ze środowiska ewangelikalnego, *Pavlikův studijní překlad* (zob. wyżej w przypisie 16) i *Překlad nového světa* świadków Jehowy (1991; I wydanie NT – 1989). Bardzo swobodny przekład *Slovo na cestu* (2014; I wyd. NT – 1989) ma zupełnie inny ekwiwalent: *Slyšte...* („Posłyszcie...”).

²² W artykule używamy skrótu B 21.

²³ Starsza wersja tego przekładu Nowego Testamentu i części Starego Testamentu wychodziła od końca lat 90. XX wieku pod nazwą *Nová bible kralická* (I wyd. NT – 1998). Jednotomowa cała Biblia (I wyd. – 2009) nosiła już tytuł *Bible 21. století*.

Nasz przykład (Mt 10, 10) pochodzi ze sceny, w której Jezus posyła apostołów, aby głosili królestwo Boże i uzdrawiali chorych, a przy tym zachęca ich, aby nie brali niczego na drogę: *Neberte si s sebou [...] ani mošnu ani náhradní košile ani obuv ani hůl...* (BT: *Nie bierzcie na drogę torby ani dwóch sukien, ani sandałów, ani laski!*). Newralgicznym momentem jest fakt, że w przekładzie B 21 użyto połączenia *náhradní košile* jako odpowiednika greckich *dwóch chitonów* (gr. *μηδὲ δύο χιτῶνας* – Włg. *neque duas tunicas*). Chiton był podstawowym ubiorem (jedynym lub rodzajem bielizny), z grubszą przypominającym dzisiejszą krótszą czy dłuższą koszulę nocną. Czeskie połączenie *náhradní košile* („koszule zapasowe”) w połączeniu z podróżowaniem wywoła u odbiorcy wyobrażenie nowoczesnych rozpinanych koszul męskich z wyprasowanymi kołnierzykami, starannie złożonych i ułożonych w eleganckiej walizce podróżnej. Dochodzi tutaj do absurdu, a przez autorów zapewne niezamierzonego „przeniesienia” w czasie i przestrzeni danego pojęcia – do współczesnej cywilizacji europejskiej. Komizm jest wzmocniony bliskim sąsiedztwem z wyrazem *mošna*, który oznacza mniejszą torbę noszoną na ramieniu. Słowo to jest jednak wyraźnie nacechowane (archaiczne) i używa się go zazwyczaj w tekstach oddających realia historyczne albo w bajkach (*mošna* to częsty atrybut biedaka); czasem pojawia się także w dyskursie potocznym z nacechowaniem ekspresywnym, np. jako humorystyczna nazwa damskiej torebki.

Jak z omawianym miejscem poradzono sobie w innych przekładach? W tłumaczeniach starszego typu (Biblia Kralicka i Biblia Świętojańska) został użyty stary czeski wyraz *sukně*, który dawniej oznaczał średniowieczny męski (wierzchni) ubiór tunikowaty, podobny do antycznego chitonu. Nowoczesna czeszczyzna zna już słowo *sukně* tylko w znaczeniu „spódnica damska” (jeśli pominiemy *kilt* – szkocką spódnicę męską). Ze względu na automatyzm tradycji przekładowej tłumaczenie *dvě sukně* utrzymywało się jednak w większości czeskich Nowych Testamentów aż do lat 50. XX wieku, co dla odbiorców bez znajomości tychże historycznych realiów (np. dla dzieci) zapewne było także elementem wywołującym zdziwienie i śmiech (dlaczego apostołowie mieliby ze sobą brać na drogę akurat *sukně* – „damskie spódnice”?). W jednym przypadku zostało użyte archaiczne *suknice*, które oznaczało, jak dawna *sukně*, tenże średniowieczny ubiór²⁴. Neutralne rozwiązanie – użycie zna-

²⁴ W katolickim Nowym Testamencie w przekładzie Pavla Škrabala (1948; por. wyżej przypis 13).

czeniuowo szerokiego, ogólnego wyrazu *šaty* („odzież, ubranie”) – wybrano np. w ČEP i katolickim tekście liturgicznym Václava Bognera²⁵; w pojedynczych przekładach pojawiają się jeszcze *spodní oděv* („odzież spodnia, bielizna”)²⁶ i *tunika*²⁷.

Jeżeli chodzi o tłumaczenie *dvě košile* („dwie koszule”) (za *δύο χιτῶνας* – *duas tunicas*), po raz pierwszy wykorzystano je w protestanckim Nowym Testamencie Františka Žilky (1933), który bez wątpienia użył tego wyrażenia jako historyzmu, wskazującego zapewne na dłuższą tunikowatą *košili* („koszulę”), używaną od średniowiecza do XVIII wieku jako bieliznę (i przejawiającą wobec tego pewne podobieństwo do antycznego chitonu). Jednak o tej historycznej *koszuli* w czasach powstania przekładu (w latach 30. XX wieku) duża część czytelników nie miała pojęcia, słowo było więc problematyczne, nieodpowiednio wybrane. Ekwiwalent *dvě košile* („dwie koszule”) znajdujemy następnie jeszcze w dwóch o wiele późniejszych przekładach (z przełomu XX i XXI wieku)²⁸. Twórcy B 21 mogli więc teoretycznie przy wyborze samego słowa *košile* inspirować się innymi tłumaczeniami. Specyfiką B 21 jest jednak właśnie połączenie *náhradní košile* („koszule zapasowe”)²⁹: ponieważ w dzisiejszym języku potocznym jest to połączenie stosunkowo pewne, prawie stałe, o wiele bardziej niż *dvě košile* jednoznacznie wskazuje na nowoczesne realia europejskie i – jak już zostało powiedziane – wywołuje w ten sposób wrażenie *komicznej niestosowności*.

3. Zakończenie

Za pomocą przykładów pochodzących z czterech reprezentatywnych tekstów przedstawiliśmy jedną ze szczególnych stron posługiwania się językiem w czeskim nowoczesnym przekładzie biblijnym. Wybrane przykłady są ilustracjami

²⁵ Tak również powstały za granicą przekład Nowego Testamentu Ondřeja Petrů (zob. wyżej przypisy 13 i 14), katolicka *Jeruzalémská bible* (2009) i przekład *Slovo na cestu* (zob. wyżej przypis 22).

²⁶ *Překlad nového světa* (zob. wyżej przypis 22).

²⁷ *Pavlikův studijní překlad* (zob. wyżej przypis 16).

²⁸ *Nový Kovenant* (por. wyżej przypis 22) i *Český studijní překlad* (zob. wyżej przypis 16), który w przypisie uściśla, że *košile* jest *zhruba lat. tunika* („z grubsza łacińską tuniką”).

²⁹ Warto wspomnieć, że starsze wersje (1 i 2 wydanie) Nowego Testamentu w ramach projektu *Nová bible kralická* (zob. wyżej przypis 24) miały brzmienie *dvě košile*. Specyficzne „komiczne” połączenie *náhradní košile* („koszule zapasowe”) pojawiło się dopiero w 3 i 4 wydaniu (2004 i 2008) i forma ta później została użyta w jednotomowej kompletnej Biblii B 21 (2009).

zjawiska w rzeczywistości dość powszechnego w nowoczesnych czeskich tłumaczeniach biblijnych, bez względu na ich typ i ukierunkowanie. Zobaczyliśmy, że końcowe wrażenie komizmu jest we wszystkich przypadkach niezamierzone. Wydaje się, że konkretne tłumaczenie wywołujące poczucie komizmu bywa różnie motywowane: w naszych przykładach możemy zauważyć samodzielną innowację autorską (przykład 1 i częściowo też 4); nawiązanie do tradycji starych przekładów (przykład 2 i 3), dążenie do pewnej stylowej wzniosłości (przykład 1) albo odwrotnie – do nowoczesności i laickości tekstu (przykład 4).

Na wstępie uznaliśmy, że dla sakralnej sfery językowej charakterystyczne jest unikanie elementów komicznych, aby nie doszło do znieważenia *sacrum*. Pojawia się pytanie: Jak to możliwe, że w nowoczesnych czeskich przekładach biblijnych (nawet w tych najbardziej prestiżowych i rozpowszechnionych) spotykamy leksemę czy połączenia wyrazowe, które oddziałują komicznie? Główną rolę odgrywa tu zapewne strona psychologiczna i społeczna. Myślę, że tłumacz biblijny mający świadomość, iż pracuje z *tekstem sakralnym*, bardzo intensywnie koncentruje się na *podstawowym zrozumieniu lingwistycznym i właściwej interpretacji*. Fазie końcowej procesu przekładowego, *przestylizowaniu (stylizacji wtórnej)*³⁰, nie poświęca już wiele uwagi: albo dlatego, że już „nie starcza mu sił”, albo dlatego, że co prawda jest profesjonalistą-bibliistą, ale nie zręcznym stylistą. Może tu działać także *sila przekładowej tradycji*, która w środowisku czeskim jest bardzo długa i bogata (jeśli formę językową przeniesie się ze starszej, uznanej Biblii, to nie trzeba się nad tą formą zbyt długo zastanawiać). Gdy tylko dane rozwiązanie przekładowe dostanie się do tekstu, który na koniec zostanie wydany jako książka i rozpowszechniony we wspólnocie kościelnej (w większości przypadków ze specjalnym zatwierdzeniem przez autorytety kościelne), staje się już „święte” – nienaruszalne i niepodważalne. W tej sytuacji przeciętny czytelnik czy słuchacz nie odważy się podać w wątpliwość, czy dane miejsce jest „dziwne”, czy tym bardziej *śmieszne*, nawet wtedy, gdy na jego twarzy spontanicznie pojawia się uśmiech. Do odkrycia estetycznej, stylistycznej niestosowności dochodzi raczej ze strony osób niezwiązanych z Kościołem, konwertytów, ludzi prostych albo dzieci – a nie zawsze taka krytyka zostaje przez tłumaczy czy kościelne autorytety pozytywnie przyjęta. Ogólnie można stwierdzić, że dochodzi tu do zetknięcia

---

³⁰ Por. *trzy fazy pracy tłumacza* u Jerzego Lewego: zrozumienie, interpretacja, przestylizowanie (Levý 1963: 25–48).

się z *tabu* czy też – jeśli wolimy – z kilkoma postawami wobec *sacrum*. W każdym razie miejsca komiczne (czyli właściwie: miejsca stylistycznie skrajnie problematyczne) otrzymują w przekładach biblijnych (w odróżnieniu od przekładów świeckich) przywilej nienaruszalności, jakiegoś szczególnego „nabożnego azylu”.

Zarysowany fenomen *niezamierzonego komizmu* występujący w nowoczesnych przekładach biblijnych jest m.in. jednym z wyraźnych dowodów na to, że forma czeskiego *nowego stylu/języka biblijnego* nie jest bynajmniej dokończona, jej kontury nie są wyraźne, nawet po stu latach bogatej „nowej tradycji przekładowej”³¹. Fakt, że *nowy styl biblijny* zawiera w sobie potencjał tolerancji wobec elementów skrajnie problematycznych powinien stać się wyzwaniem dla przyszłych tłumaczy, rewizorów tekstów biblijnych oraz krytyków przekładu. Konieczne jest poświęcenie przez nich większej uwagi aspektom przekładowym i stylistycznym, które pod wpływem psychologicznej i społecznej specyfiki związanej z sakralną sferą komunikacyjną pozostają ukryte. Innymi słowy: ważne, aby starali się oni świadomie formować i rozwijać *nowy styl biblijny*.

Literatura

- Bartoň J., 2009, *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*, Praha.
- Bartoň J., 2013a, *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989*, Praha.
- Bartoň J., 2013b, Český jazyk v „dotyku transcendence”. Problémy nového biblického stylu. – *Myšlení o transcendenci*, red. M. Ryšková, M. Mikulicová, Červený Kostelec, s. 221–242.
- Bartoň J., 2016, Współczesny czeski przekład biblijny: metamorfozy metody i kształtu, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*”, t. 11, s. 24–36.
- Flek A., 2009, Mezi lhaním a rouháním: Bible, překlad 21. století jako pokus o komunikativní ekvivalenci, „*Theologia Vitae*”, t. 2, num. 2, s. 156–160.
- Kyas V., 1997, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha.
- Levý J., 1963, *Umění překladu*, Praha.

³¹ Innym dowodem jest np. fakt, że czeski *nowy styl/język biblijny* nie poddaje się w zadowalający sposób stylizacji – w razie potrzeby zawsze sięgnie się po rozwiązanie *starego stylu biblijnego*.

*Unconscious comicality in the language of the Bible translations.
On the margin of the Czech “New Biblical Style”*

In Czech, modern biblical translation begins in the early 20th century. (The attribute “modern” indicates here the distance to the older tradition of Czech biblical translation from the Middle Ages to the 19th century). Since then, sixteen whole New Testaments and ten whole Old Testaments have been translated and published (which also means nine new whole Bibles) in the Czech language. However, the expert reflection of the Czech *new biblical style* (or *modern biblical language*) is still quite insignificant. Generally speaking, the language of modern Bible translations is characterized, among other things, by considerable volatility, internal contrastivity, “extreme markedness” of different types.

The article focuses on one partial aspect of “extreme markedness”, in particular, the *unconscious comicality* of some places in Czech biblical texts. In the paper, four examples are presented and interpreted (Mt 9,16; L 13,7; Apc 2,7; Mt 10,10), taken from four important modern Czech biblical translations (*Catholic Czech Bible* from the early 20th century; *Czech ecumenical translation*; *Catholic liturgical translation*; *evangelical Bible of the 21st Century*). These examples show how the specific treatment of stylistic means of the Czech language has the potential to give rise to a comic effect (unintended by the translator) among readers/listeners.

The author of the article notes that such extremely stylistically problematic places occur across all modern Czech translations of the Scripture. In the background of these stylistically defective places there are psychological and social reasons, given paradoxically by the fact that the biblical text belongs to the sacral sphere. It is thus desirable that the authors of future Biblical translations and critics of translations consciously and intensively try to shape and cultivate the Czech new biblical style (which, even after a hundred years of its existence, is still characterized by considerable instability).

Key words: Czech stylistics, modern Czech Bible translations, Czech new biblical style, modern biblical language, comicality in the Bible